

A Hitformákról.

Kivonatok egy levélből.

Az én ellenszenvem az emberi hitformák, mint a keresztény egység kötelékei, a keresztény társaság feltételei, s mint az emberi lélek békóba verésének eszközei iránt, folytonosan erősödik.

Legelső ellenvetésem is az ellenök, hogy minket Jézus Krisztustól elválasztanak. Kihez menjek a keresztény vallás ismeretéért, ha nem ahoz a nagy tanítóhoz, az Isten fiához, ahoz, a kiben az istenségnek teljessége lakozott? Nekem, mint kereszténynek, az a kiváló előjogom van, hogy én nem emberi, hanem isteni mesternek ülhetek lábainál, hogy ahoz mehetek, a kiben az igazság minden tévedéssel való vegyülés nélkül élt és szólott; a ki a legkitünőbb értelemben Istennek bölzsésége és a világ világossága vala. És egy ember merészel-e közém és égi kalauzom és szabadítóm közé állani, s keresztény hitemnek czikkeit előmbe szabni? — Melyik az a lelki állapot, a melyben az igazságot legjobban megismerhetem? Kétségkívül az, a melyben Krisztusért minden más tanítót elhagyok, a melyben lelkem legközelebb áll hozzája; az, a melyben én magamat leginkább kiteszem az ő lelke behatásának. Ha már midőn én Jézushoz megyek, emberi szó hangzik füleimbe, a mely megmondja, mit kelljen ama nagy tanítótól hallanom, akkor miként hallgathatok én csupán rá a szív őszinteségével? Minden protestáns felekezet azt mondja ugyan hiveinek, hogy hallgassanak a Jézus Krisztusra; de legnagyobb részök oly erősen és parancsolólag hangoztatja egyszersmind saját hitczikkeit is, hogy az égi mesternek hangja majdnem elenyészik. Azt mondják neki, hogy figyelmezzon Krisztusra, de azt is mondják, hogy elkárhozik, ha bárminő más tanítást elfogad azon kívül, a mit a hitformák tanítanak. Azt mondják neki, hogy egyedül Krisztus szava csalatkozhatatlan, de ha nem úgy fogadja el azt, a mint azt

csalatkozható emberek magyarázzák, akkor kizáratik a keresztények társaságából. Ez az, a mi bennem a hitforma-készítő iránt megütközést szül. Ő közém és idvezitóm közé áll. Nem mer engemet egyedül Jézusra bízni. Nem mer az Isten szavára hagyni. Ezt én nem tudom eltűrni. Nekem, mint kereszténynek az a kiváló előjogom, hogy a lehetőleg legközelebb érintkezem a Krisztus lelkével. Nekem ugy kell az igazságot tanulnom Krisztustól, a mint ő az életéről szóló tudósításokban és amaz emberek által beszél, a kiket nevelt és mennyei erővel előkészített, hogy a világ előtt az ő tanui legyenek. — Kérdelem továbbá: minő alapon kívánják a hitforma-készítők, hogy az emberek az ő hitcikkeiket az egyházi tagság, vagy üdvösség feltétele gyanánt ismerjék el? Mi ruházta fel őket csalhatatlansággal? „Mutassátok meg nekem bizonyítékaitokat“, így szólok hozzájuk, „arra nézve, hogy Krisztus szól bennetek“. Tegyetek csodát. Prófétáljatok valamit. Mutassatok magatokban valami oly istenit, a mi más emberekben nincsen. Lehetséges-e, hogy ti éppen oly gyámoltalan emberek, mint én, a kiknek nálamnál nincs több jogotok arra, hogy az új testamentumot magyarázzátok, és mégis magyarázataitokat az igazság sinormértéke, és az üdvösség szükséges feltételei gyanánt állítjátok fel. Álljátok félre az én útamból. Én a mesterhez kívánok menni. Vannak-e hatalmasabb szavaitok, mint az övéi? Hatalmasabb hangon tudtok-e szólani nálánál a lelkiismerethez vagy szívhöz? Mi bátorit titeket arra, hogy előmbe szabjátok nekem, mit kell Krisztusról tanulnom, különben elvesztem?

Én csak megvetéssel határos érzelmekkel tudok az emberi hitformákra tekinteni. Minő jelentőség nélküliekké válnak azok, ha az új testamentummal szembe állítom! Mik is azok? Vázák, fagyos elvonások, metaphysikai kifejezései érthetetlen dogmáknak; ezeket tekintem én amaz üde, élő, végtelen igazság kifejezéseinek, a mely Jézustól származott! Éppen ily joggal lehetne kívánni tőlem azt is, hogy a csecsemő gyügyögéseiben a legfőbb bölcsesség kifejezését halljam és fogadjam el. A hitformák ugy állanak a szentiráshoz, mint egy gyertya világa a naphoz. A hitforma-készítő Jézust egy féltuczet sorban, tán metaphysikai kifejezésekkel meghatározza, s aztán arra hiv fel engemet, hogy az én üdvözítőmről adott eme leírásba egyezzem belé. Én ezen a módon kevesebbet tanulok Krisztusról, mint tanulnék a napról akkor, ha azt mondanák nekem, hogy ez a

dicső világitó test egy oly kör, a melynek átmérője egy lábnyi. Nekünk az ő közelébe kell jutnunk, őt látnunk, hallanunk, követnünk a kereszttől az édig, vele rokonszenveznünk, neki engedelmeskednünk, s így az ő isteni dicsőségéről tiszta és világos fényt szereznünk.

A keresztény igazság végtelen. Ki képzelheti, hogy ezt egy elvont hitforma néhány sorába bérekeszthesük? Szintugy lehetnétek képesek arra, hogy a határtalan légkört, a tüzet, a mindenüvé elható világosságot, a földteke szabad szeleit darabokra tördeljétek, megmérjétek és árujegyekkel megakjátok, mint a hogy a keresztény vallást egy néhány tételre elvagdalhatjátok. A keresztény vallás szabadabb, határtalanabb a világosságnál, vagy a szeleknél. Sokkal hatalmasabb, hogysen gyarló emberi kezek leköthetnék. Az nem anynyira rideg tan, mint inkább szellem, határtalan szeretet szelleme. A végtelent nem lehet meghatározni és megmérni ugy, mint emberi terményt. Azt nem lehet rendszerbe öszszevonni. Nem lehet egy csomó szabatos fogalmakban kimeríteni. Azt inkább érezni lehet, mint leírni. Csak igen gyarlón lehet kifejezni szavakkal azt a szellemi benyomást, a melyet egy valódi keresztény Krisztus jelleméről és tanításairól nyer, s a melyen a vallásnak főhatálya nyugszik. A szavak csupán rövid, durva ismertető jegyei egy keresztény léleknek. Gondolatai és érzelmei messze túl áradnak azokon. Ő megismertetheti magát azokkal, a kik ugy éreznek mint ő; mert szíve hangjait az ilyenek megérthetik; de ő éppen ugy nem adhatja elé vallását elvont tételek sorozatában, mint a hogy meg nem ismertetheti egy néhány általános laza mondattal egy szeretett barátjának sokat kifejező jellemvonásait és lelke bensejét. Az volt a hibája minden felekezetnek, hogy igen erősen törekedtek arra, hogy vallásukat meghatározzák. Azon működtek, hogy a végtelent körülírják. A keresztény vallás, a mint az a valódi tanítvány lelkében létezik, nincs oly külön eszmék töredékeiből alkotva, a melyeket ő szétszaggatott tételekben fejezhessen ki. Az egy terjedelmes és mindig fejlődő egész, a melyet egy szellem hat át, s a melyben minden egyes parancs és tan a maga életadó voltát annak az egészszel való egységéből meríti. A mikor én ezt a nemes, égi tant emberi hitformákba öszszesoritva és befoglalva látom, éppen azt érzem, a mit akkor éreznék, ha látnám, hogy egy nemes felebarátom arczára és tagjaira csavarok és lánczok vannak alkalmazva, a melyek Istennek egyik legszebb művét eléktelenítik és elrontják.

Az említett keresztény igazságnak végtelenségéből következik, hogy az arról való nézetünknek mindig tökéletlennnek kell lenni, minélfogva ezt folytonosan gyarapítanunk kell. A legbölcsebb hittudósok is csupán gyermekek, a kik csak halvány sugarakat szereznek a vallásról; annak még csak első elemeit tanulták; és a kiknek feladata „gyarapodni a Jézus Krisztus ismeretében“. Szükség-e mondanom, mily nagy akadály a gyarapodásnak egy megszabott hitforma, a melyen túl soha sem szabad mennünk? Egy oly vallás, a milyen a Krisztusé, megkívánja, hogy a lélek a lehető legtevékenyebb és legszabadabb legyen. A világosságnak minden új sugarát örömmel kellene fogadni, minden mozzanatot élénken megfigyelni, az isteni szózatnak minden szavát meg kellene hallani, a mit az a lélekbe sugall. A keresztény igazság szeretetének oly erőteljesnek kellene lenni, a mely készké tegyen minket arra, hogy annak jobb felfogásáért minden egyébvel felhagyjunk. Azonban ki nem látja át, hogy az emberi hitformák, midőn a gondolatnak határt szabnak és mutatják nekünk, hol kell végződnie minden vizsgálódásnak, oda irányulnak, hogy ezt a szent buzgalmat elnyomják, szemeinket az új világosság elől bészárják, minket az emberi magyarázat hagyományos vert útjára szorítsanak, s megállítsák azt a folytonos haladást, a mely egy halhatatlan lélek élete és dicsősége.

Egy más és nagy ellenvetés a hitformák ellen az, hogy valahol azok tekintélyre vergődnek, megzavarják azt az őszinteséget és egyszerű igazszívűséget, melytől a vallásos tanítás fogamatja nagyon sokat függ. Hogy a pap hatályosan beszéljen, arra nézve lényeges, hogy saját lelkéből szóljon, s ne alkalmazkodjék mesterségesen oly beszédmódokhoz, a melyeket mások elsajátítottak. Fontos dolog, hogy ő éppen abban az alakban fejezze ki az igazságot, a melyben az ő lelke előtt megjelenik, éppen azokkal a szavakkal, a melyek neki önkénytelenül gondolatainak ruházatául kínálkoznak. Mások lelkeit azon az úton lehet elérni, ha saját lelkünket őszintén, egyenesen és félelem nélkül kifejezzük. Már pedig a hitformáknak az a hatása, hogy a gondolatnak e szabad nyilatkozását megkötik. A papnak szavakat kell keresgélni, a melyek nem mondanak ellent saját egyháza szentesített hitczikkeinek. Ha új eszmék támadnak az ő lelkében, a melyek nem állanak öszhangzásban egészen azzal, a mit a hitforma-gyártó felállított, akkor azokat homályos kifejezés-

be kell burkolnia. Ha megtörténik, hogy kétségbe hozza egyháza hitszabályát, el kell facsarnia annak kifejezését és világos értelme helyett más jelentést kell reá erőszakolnia, hogy azt az igazságtól való eltérés nélkül elfogadhassa. Mind e műtéteknek romboló eredménye van a szivre és lélekre. Meggyengítik az önbecsülést; meghomályosítják az értelem szemét; hozzászoktatják az embert, hogy az igazsággal üzérkedjék. Az ember a mely arányban gyengíti gondolatait és elnyomja meggyőződését a végett, hogy igazhitűségét a gyanutól megvédje; a mely arányban kölcsönzi saját szavait másoktól, a helyett, hogy saját nyelvén beszélne; a mely arányban elfacsarja a nyelvet a közönséges értelemtől, csak azért, hogy egyházi pártjával jó lábon álljon és botrányt ne okozzon: abban az arányban sötétíti el és aljasítja le saját eszét, s abban a mértékben ássa alá jellemének férfiasságát és tisztaságát. Menynyire számom én azt a papot, a ki ifjusága hevében és üdeségében magasabb rendű igazság sugaraitól lön megilletve, annál, a mi saját hitformájában van megtestesülve, és még sem mer igazságos lenni maga iránt, és arra ferdül, hogy viszhangja legyen annak, a mi nem saját lelkének egyszerű, természetes kifejezése! Sokkal jobb lenne, hogy kolduljunk a mi kenyérünket és rongyokba öltözzünk, mint hogy a keresztény-őszinteséget és igazságszeretetet feláldozzuk. Sokkal jobb egy papra nézve, hogy csürben, vagy a szabad levegőn prédikáljon, a hol lelkének teljességéből szólhatja az igazságot, mintha székesegyházakban, pompa és gazdagság közepett oly szavakat szól, a melyek legbensőbb gondolatainak nem igaz kifejezései. Ha azok, kik a hitformák bilincseit viselik, megismernék egyszer a szabadság levegőjében lélekzés és a terheletlen lélekkel való mozgás boldogságát, semmi világi vagyon vagy hatalom nem tudná őket rábirni arra, hogy lelki szabadságukkal felhagyjanak.

A hitformáknak egy más szomorú eredménye az, hogy a hitetlenséget támogatják. Egy hitformának nem az a célja, hogy vallásunk egyszerű igazságait kifejezze, ámbár sikeres volta főleg ezeken alapul, hanem az, hogy formulázza és meghatározza azokat a titokszerű tanokat (mysteriumokat), a melyek felett a keresztények versengettek. Én a „titkok“ szót nem bibliai, hanem közönséges értelemben használom, mely szerint azok alatt oly tanokat értenek, melyek az észben megütközést szülnek és némely elismert igazságnak ellentmondani látszanak. Az ily titkok a

hitformák czölöpjei. Krisztus jellemének égi erényei nincsenek belé szöve a hitczikkelyekbe. Sőt ellenkezőleg, oly tanoknak, a melyek homályos vagy érthetetlen voltuknál fogva vitát támasztottak, és a melyek fontosságukat leginkább annak a körülménynek köszönik, hogy századokon át azok mellett vagy ellen harczoltak, a hitforma-készítők a legelső helyet jelölték ki a vallásban, és annak tulajdonképpi képviselőivé tették. A keresztény vallás, a mint az a hitformákban ki van fejezve, homályos mondások, talányok, szövevényes állitmányok és nyilvánvaló ellentmondások tárlata. E hitszabályokat olvasva, ki tudna felfogni bár némi fény sugárt a keresztény vallás egyszerű, tiszta, jóságos és gyakorlati jelleméből? És mi az eredmény? A keresztény vallás a hitformák alapján oly sok homályos tannal azonosítatván, sokan oly valaminek tekintik azt, a mely csak arra való, hogy a theologusok felette czivódjanak, de a mely nagyon tövises és szövevényes a közönséges lelkek előtt, mig többen azt az emberi észen ejtett sérelemnek, a vakbuzgóság által a józan okosság felett nyert diadalnak gunyolják.

Némi megjegyzést érdemel, hogy a hitformák legnagyobb része, mig szertelen sokat foglalkozik az emberi teremtség feletti titkokkal, figyelem nélkül hagyta a vallás legnagyobb titkát. A vallásban van egy nagy titok: értem a szabad akarat vagy erkölcsi szabadság tanát. Hogy miként lehessen ezt megegyeztetni Isten eleve-tudásával és az emberi függéssel, ez oly kérdés, a mely zavarba hozza a legnagyobb elméket. A homályosság e kérdésben valószínűleg abból keletkezik, hogy mi ugyanazon eleve-tudást tulajdonítjuk Istennek, a melylyel az ember az okok ismereténél fogva bir, és azon feltevésünkből, hogy a legfőbb lény abban a viszonyban áll az időhöz, a melyben az ember. Valószínű, hogy az e pontokra vonatkozó helyesebb nézetek meg fogják menteni az akarat szabadságát némely nehézségektől. Még az ezt körülvevő nehézségek nagyok; ez a szónak közönséges értelmében titok. — Nemde különös, hogy a theologusok, a kik oly sok más titkot készítettek és minden vizsgálat nélkül elfogadtak, általában elvetették e titkot, még pedig oly ellenvetések alapján vetették el, a melyek kevésbé félelmesek, mint a melyeket saját találmányaik ellen fel lehet hozni? A protestáns világ nagy része feláldozta az emberi akarat szabadságát Isten eleve-tudásának és mindenhatóságának, felforgatván lényegileg minden vallást, minden

kötelességet, minden felelősséget. Ők az emberből gépet csináltak, közte és az oktalan állat közti különbséget megsemmisítették. Ugy látszik, hogy valami végzetszerűség környezi a hitformákat. Miután oly titkokkal terhelték meg a keresztény vallást, a melyektől az éppen anynyira tiszta, mint a még meg nem született gyermek, általában félrevetették a vallásnak és az emberi természetnek valódi titkát. Felforgatták az erkölcsi világkormányzás alapját az által, hogy elvették az embertől az egyetlen tehetséget, a mely őt felelőssé teszi, s ez úton az Isten parancsaira és fenyegetéseire a kegyetlen kényuralom bélyegét nyomták. Minő leczke ez az embernek ama törekvése ellen, a mely oda irányul, hogy az ő bölcsességét isteni igazság gyanánt erőszakolja erbertársaira!

